

solum a tanta multitudine jumentorum, atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore, atque imbribus procubuerant, ut si qui etiam in præsentiâ se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent: ut spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam a Cæsare gratiam inuituros putarent, pene naturam studio vincere, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur: atque ille latebris, ac silvis, aut saltibus se eriperet, et noctu occultatus alias regiones, partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam *iv.* quibus solis vitam suam committere audebat. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortum Rhemorum reducit: concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum, et Carnutum quæstionem habere instituit; et de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, graviore sententia pronuntiata more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli judicium veriti profugerunt, quibus cum aqua, atque igni interdixisset, *ii.* legiones ad fines Trevi-
 44 rum, *ii.* in Lingonibus, *vi.* reliquas in Senonum finibus Agendici in hibernis collocavit, frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

C. JULII CÆSARIS
 COMMENTARIORUM
 DE BELLO GALLICO
 LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Cæsar cognita Clodii cæde delectum habet. Galliæ principes inito concilio contra Cæsarem conjurant.

Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur, ubi cognoscit ¹ de P. Clodii cæde; de Senatusque consulto certior factus, ² ut omnes Italiæ juniores conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæ res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi, et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur, „retineri urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse.“ Hac impulsu occasione, qui jam ante se populi Romani imperio subjectos dolerent, liberius, atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus, ac remotis locis queruntur ³ de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse demonstrant: miserantur communem Galliæ fortunam: omnibus polli-

¹ De P. Clodii cæde.) Nota res ex Cic. Orat. pro Milone.
² Ut omnes Italiæ juniores conjurarent.) In bonam partem hic conjurare, id est, simul jurare: cum enim per periculi vicinitatem non liceret singulos sacramento rogare, omnes si-
 mul jurabant, edicto in unum locum convocati, quæ militia conjuratio dicta. Ritus Servius scripsit ad principium, Æn. viii.
³ De Acconis morte.) Quem Cæsar, auctorem rebellionis, supplicio adfecerat, lib. 6. c. 2. sect. 4. et c. 12. sect. 43. extr.

citationibus, ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciunt, et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicant. Ejus in primis rationem habendam esse dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: id esse facile, quod neque legiones, absente imperatore, audeant ex hibernis egressi, neque imperator sine præsidio ad legiones pervenire possit. Postremo in acie præstare interfici, quam non veterem belli gloriam, libertatemque, quam a majoribus acceperint, recuperare.

CAPUT II.

Carnutes bellum contra Rom. suscipiunt, et ductu Cotuati, et Conetoduni Genabum concurrunt, et C. Fusium Cottam interficiunt. Hujus rei fama ad omnes civitates Galliae perfertur. Vercingetorix expulsus oppido Gergovia a patruo suo delectum perditorum hominum habet; hisque, a quibus expulsus fuerat, civitate ejectis, Rex a suis appellatus, adjungit sibi plures populos, et exercitum cogit.

- H**is rebus agitatis, profitentur Carnutes, „se nulum periculum communis salutis causa recusare, principesque se ex omnibus ⁴ bellum facturos pollicentur: et quoniam in præsentia de obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur, ut jurejurando, ac fide sanciantur, petunt, collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ cæremonix continentur, ne facto initio belli, a reliquis desiderantur.“ Tunc collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus, qui aderant, tempore ejus ³ rei constituto, ab concilio disceditur. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato, et Conetoduno ducibus, desperatis hominibus, ⁵ Genabum dato signo concurrunt, civesque Romanos, qui negotiandi causa ibi constiterant, in iis **C. Fusium Cottam**, honestum Equitem Romanum, qui

⁴ *Bellum facturos.*) vide supra ad lib. 2. cap. 17. sect. 35. extr.

⁵ *Genabum concurrunt.*) Genabum ad Ligerim, post *Aurelianum* dictum: nunc *Orleans*: in extremis finibus Carnutum.

Infra cap. 6. sect. 11.

rei frumentariæ jussu Cæsaris præerat, interficiunt, bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur. „Nam ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros, regionesque significant: hunc alii deinceps excipiunt, et proximis tradunt, ut tunc accidit.“ Nam, quæ Genabi oriente sole gesta essent, ⁶ ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt: quod spatium est millium passuum circiter clx. Simili ratione ibi Vercingetorix, **Celtilli filius**, Arvernus, summæ potentix adolescens, cujus pater principatum Gallix totius obtinuerat, et ob eam causam, quod Regnum appetebat, ab civitate erat interfectus, convocatis suis clientibus, facile eos incendit. Cognito ejus consilio, ad arma concurrunt: ab Gobanitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergovia; non tamen desistit; atque in agris habet delectum egentium, ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, in suam sententiam perducit. Hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant: magnisque coactis copiis, adversarios suos, a quibus paulo ante erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur. Dimittit quoque versus legationes: obtestatur, ut in fide maneat. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Cadurcos, Thrones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit. Omnium consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata potestate, omnibus iis civitatibus obsides imperat; certum numerum militum celeriter ad se adduci jubet. Armorum quantum quæque civitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit. In primis equitatu studet: summæ diligentix summam imperii severitatem addit: magnitudinē supplicii dubitantes cogit. Nam, majore commisso delicto, igni, atque omnibus tormentis necat: levioere de causa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit, ut sint reliquis documento, et magnitudinē poenæ perterreant alios.

⁶ *Ante primam confectam* τὸ πρὶν ἢ τὴν πρῶτὴν τῆς νυκτὸς *vigiliam.*) Metaphrasis Græca, τὸς δίκως γενῆσθαι φυλακῆς.

CAPUT III.

Vercingetorix, misso Lucterio Cadurco in Ruthenos, proficiscitur ad Bituriges. Hi legatos ad Aduos mittunt subsidium petentes. Equites, et pedites, qui ab Aduis in auxilium Biturigum missi erant, demum revertuntur. Bituriges se cum Arvernis conjungunt.

His suppliciis celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum summæ hominæ audaciæ cum parte copiarum in Ruthenos mittit. ⁷ Ipse in Bituriges proficiscitur. Ejus adventu Bituriges ad Aduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Adui de consilio legatorum, quos Cæsar ad exercitum reliquerat, copias equitatus, peditatusque subsidio Biturigibus mittunt: qui cum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Aduis dividit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum revertuntur, legatisque nostris renuntiant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse, quibus id consilii fuisse cognoverint, ut si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumsternerent. Id ea ne de causa, quam legatis pronuntiarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges eorum discessu statim se cum Arvernis conjungunt.

⁷ Ipse in Bituriges. Bituri- sunt Bituriges Vibissi. Ad geog. Cubos, nunc Berry; alii graphos.

CAPUT IV.

Cæsar in Galliam Transalpinam it. Lucterius Cadurcus Ruthenos Arvernis conciliat: inde in Narbonem erumpit, quo Cæsar pervenit. Inde in Helvios proficiscitur, et fines Arvernorum attingit.

His rebus in Italiam Cæsari nuntiatis, cum jam ille virtute Cn. Pompeji urbanas res commodiorem in sta-

tum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo cum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire posset. Nam, si legiones in provinciam accerseret, se absente in itinere prælio dimicaturas intelligebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat. Interim Lucterius Cadurcus ⁸ in Ruthenos missus, eam civitatem Arvernis conciliat. Progressus ⁹ in Nitiobriges, et Gabalos, ab utrisque obsides accipit; magna coacta manu, in provinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. Qua re nuntiata, Cæsar omnibus consiliis anteverendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo cum venisset, timentes confirmat: præsidia in ¹⁰ Ruthenis provincialibus, ¹¹ Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca erant hostibus finitima, constituit; partem copiarum ex provincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet. His rebus comparatis, represso jam Lucterio, et ⁸ remoto, quod intrare intra præsidia periculosum putabat, in Helvios proficiscitur; etsi mons Gebenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni, altissima nive iter impediēbat: tamen discussa nive vi. in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, summo militum labore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppressis inopinantibus, quod se Gebenna, ut muro, munitis existimabant, ac ne singulari quidem homini unquam eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagentur: et quam maximum hostibus terrorem inferant.

⁸ In Ruthenos missus. Vi- de alibi.

⁹ In Nitiobriges, et Gabalos. Nitiobriges ultra Ruthenos ad Garumnam, ubi Aginnum est: Gabali, sub Gebenna monte.

¹⁰ Ruthenis Provincialibus. Rutheni in limites provinciæ

Romanæ ad occasum: pars illorum in provincia: pars altera extra illam.

¹¹ Volcis Arecomici. Volcarum duo genera, Arecomici, quorum Nemausus, et Tectusages, quorum Narbona caput erat.

CAPUT V.

Vercingetorix, cognito Caesaris adventu, castra in Arvernos movet. Caesar, praefecto castris Bruto, ab exercitu discedit ad cogendum copiarum supplementum, et Viennam pervenit; unde in Lingones contendit.

Celeriter hæc fama, ac nuntiis ad Vercingetorigem perferuntur; quem perterriti omnes Arverni circumstant, atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur, praesertim cum videat omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet ¹² in Arvernos versus. At Caesar biduum in his locis moratus, quod hæc de Vercingetorige usuventura opinione præceperat, per causam supplementi, equitatusque cogendi ab exercitu discedit. Brutum adolescentem iis copiis præficit: nunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime pervagentur. Daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus, suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus, ¹³ Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo præmiserat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso, per fines Æduorum in Lingones contendit, ubi legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua salute ab Æduis iniretur consilii, celeritate præcurreret. Eo cum pervenisset, ad reliquas legiones mittit, priusque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernens nuntiari posset.

¹² In Arvernos versus.) Ut supra lib. vi. cap. 8. sect. 33. ad Oceanum versus.

¹³ Viennam pervenit.) Urbem ad Rhodanum, Allobrogum caput.

CAPUT VI.

Vercingetorix exercitum in Bituriges reducit. Postea Gergoviam Bojorum oppidum oppugnat. Caesar nuntios de suo adventu ad Bojos mittit, eosque, ut in fide maneant, hortatur. Oppido Senonum a Cesare oppugnatur. Caesar Genabum petit, ibique castra ponit. Genabenses noctu ex oppido fugiunt. Caesar oppido politus in Biturigum fines pervenit.

Hæc re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus ¹⁴ Gergoviam, Bojorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat, Æduisque attribuerat, oppugnare instituit. Magnam hæc res Cæsaris difficultatem ad consilium capiendum afferebat, si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne stipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia deficeret, quod nullum in eo amicis præsidium videretur positum esse; sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Præstare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Æduos de supportando comæatu, præmittit ad Bojos, qui de suo adventu doceat, hortenturque, ut in fide maneant, atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad Bojos proficiscitur. Altero die cum ad oppidum Senonum Vellaunodunum ¹⁵ venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditione re frumentaria uteretur, oppugnare instituit. Idque biduo circumvallabit. Tertio die missis ex oppido legatis

¹⁴ Gergoviam, Bojorum oppidum.) Suspecta multis Gergovia Bojorum: nota, et probata Arvernorum. Accedit varietas vetustorum codicum, Gerbonia, Gergobinna quemadmodum et Græcus Γεργόβιννα vocat hanc Bojorum. Nihilominus, quod plures habent, servamus, præsertim quo et aliæ urbes

plures uno vocabulo (e. gr. Novioduni) in Galliis usæ sunt. Anonymus Julii excerptor, pag. 88. *Profectus in Bojos Transalpinos, oppidum illorum sub Helvetica victoria tempus edificatum a Cæsare, Æduisque attributum, oppugnare disposuit, oppido nomen Gergovia.*

de deditioe, arma proferri, iumenta produci, de. obsides dari iubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. Ipse ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur; qui tunc primum allato nuntio de oppugnatione Vellaunoduni, cum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo Caesar pervenit, et castris ante oppidum positis, diei tempore exclusus, in posterum oppugnationem differunt; quaeque ad eam rem usi sint militibus, imperat; et quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris contingebat, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, II. legiones in armis excubare iubet. Genabenses paulo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Qua re per exploratores nuntiata, Caesar legiones, quas expeditas esse iusserat, portis incensis, intromittit, atque oppido potitur, per paucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti caperentur, quod pontis, atque itinerum angustiae multitudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit, praedam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit.

CAPUT VII.

Vercingetorix Caesari occurrit. Oppidum Biturigum se Caesari dedit; sed postea, viso hostium equitatu, quem oppidani in auxilium venire opinabantur, arma sumuntur. Caesar equestre praelium committit, cui tandem oppidani se rursus dedunt.

¹² Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu cognovit, oppugnatione desistit, atque obviam Caesari proficiscitur. Ille ¹⁵ oppidum Biturigum positum in via Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido cum legati ad eum venissent, oratum, ut sibi ignosceret, suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos

¹⁵ Oppidum Biturigum, Noviodunum.) Pagus hodie, *Neuroy* sous Baranjon.

produci, obsides dari iubet. Parte jam obsidum tradita, cum reliqua administrarentur, centurionibus, et paucis militibus intromissis, qui arma, iumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat, quem simul atque oppidani conspexerunt, atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, cum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis inire consilii intellexissent, gladiis districtis portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt. Caesar ex castris equitatum educi iubet, praeliumque equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter ¹³ *co.* submittit, ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam coniecti, multis amissis, sese ad agmen receperunt: quibus profligatis, rursus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem producerunt, seseque ei dederunt.

CAPUT VIII.

Caesar oppidum Avaricum petit. Vercingetorix Romanos pabulo, commeatuque prohibet; cuius rei causa urbes Biturigum, et alia loca incenduntur. Vercingetorix Caesarem insequitur; inde non nimis longe ab Avarico castra ponit; Caesar quoque castra communit.

Quibus rebus confectis, Caesar apud oppidum ¹⁶ Avaricum, quod erat maximum, munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est; quod, eo oppido recepto, civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad consilium convocat. "Docet longe alia ratione esse bellum gerendum, atque antea sit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione, et commeatu Romani prohibeantur. Id sese

¹⁶ Avaricum.) Medio aevo *Biturica* Sidonio lib. VII. ep. v. gentis nomine *Bituriger*, sive pr. nunc *Bourges*.

facile, quod equitatu ipsi abundant, et quod anni tempore subleventur, pabulum secari non posse. Necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. Præterea, salutis causa, rei familiaris commoda negligenda. Vicos, atque ædificia incendi oportere hoc spatio ¹⁷ a Boja quoquoversus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur. Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius a castris progressuros. Neque interesse, ipsos ne interficiant, impedimentisve exuant, quibus amissis bellum geri non possit. Præterea oppida incendi oportere, quæ non munitione, et loci natura ab omni periculo tuta, neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis proposita ad copiam commeatu, prædamque tollendam. Hæc si gravia, aut acerba videantur, multo illa gravius existimare debere, liberos, conjuges in servitute abstrahi, ipsos interfici, quæ sit necesse accidere victis. ¹⁵ Omnium consensu hac sententia probata, uno die amplius xx. urbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur; quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se prope explorata victoria celeriter amissa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt Gallis omnibus ad pedes Bituriges, "ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, quæ et præsidio, et ornamento sit civitati, suis manibus succedere cogentur, facile se loci natura defensuros dicunt, quod prope ex omnibus partibus flumine, et palude circumdata, unum habeat, et perangustum aditum. Datur petentibus venia, dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum, et misericordia vulgi. ¹⁶ Defensores idonei oppido deliguntur. Vercingetorix mi-

¹⁷ A Boja quoquoversus.) ἀπὸ τῆς Βοίας, Cæsaris stilo Locus dubius, et nomen suspectum, Græcus tamen etiam

noribus Cæsarem itineribus subsequitur, et locum castris deligit, paludibus, silvisque munitum, Avarico longe millia passuum xv. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat, et, quid fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes, frumentationesque observabat, dispersosque, cum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat: etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus, diversisque itineribus iretur. Castris ad eam partem oppidi positis, Cæsar, quæ intermissa a flumine, et palude aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cœpit: nam circumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Bojos, atque Æduos adhortari non destitit: ¹⁸ quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant, alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua, et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumperunt. Summa difficultate rei frumentariæ affecto exercitu, tenuitate Bojorum, indigentia Æduorum, incendiis ædificiorum, usque eo, ut complures dies milites frumento caruerint, et ¹⁹ pecore e longinquiore vicis adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita populi Romani majestate, et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Cæsar, cum in opere singulas legiones appellaret; et si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret: universi ab eo, "ne id faceret, petebant: sic se complures annos, illo imperante, meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nunquam infecta rediscerent: hoc se ignominiam laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; præstare omnes per-

¹⁸ Quorum alteri... alteri.) gentiam, interprete Gronovio, Illi sunt Ædui, opulenti, sed languido studio: hi sunt Boji, exigua civitas. Unde sequitur, sect. 3. tenuitate Bojorum, indigentia Æduorum, id est, per, vel propter tenuitatem, indili-

Observ. lib. xv. cap. 17. p. 271. ¹⁹ Pecore e longinquiore vicis adacto.) Bene adacto omnes libri, puta, in castra ex vicis, non abacto. Adigere vero est adducere.

ferre acerbitates, quam non civibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interiissent, ²⁰ parentarent., Hæc eadem centurionibus, tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Cæsarem deferrent.

²⁰ Parentarent.) Cædem il- Livius XXIV. 21. et Curtius, lorum ulciscerentur. Sic et Florus, alii.

CAPUT IX.

Cæsar Avaricum petit, insidias Vercingetorigi structurus, ad cujus adventum arma utrimque sumuntur.

- 18 Cum jam muro appropinquassent turres, ex captivis Cæsar cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum, atque ipsum cum equitatu, expeditisque, qui inter equites præliari consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, media nocte silentio profectus, ad hostium castra mane pervenit. Illi celeriter, per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros, impedimenta que sua ²¹ in arctiores silvas abdiderunt, copias omnes in loco edito, atque aperto instruxerunt. Qua re nuntiata, Cæsar celeriter ²² sarcinas conferri, arma expediri jussit. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis, atque impedita cingebat, non latior pedibus t. Hoc se colle interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in civitates, omnia vada, ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant; sic animo parati, ut si eam paludem Romani perrumpere conarentur, hæsitantes premerent ex loco superiore: ut qui propinquitatem loci viderent, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimarent: qui iniquitatem

²¹ In arctiores silvas.) Den- adjecit interpretes εἰς ἕνα
siores. Græcus εἰς θαρύτερα τόπον, in unum locum, quod
ἔρουα.

²² Sarcinas conferri.) Bene

conditionis perspicerent, inani simulatione sese ostentare cognoscerent. Indignantem militem Cæsar, quod conspectum suum hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto, et signum prælii exposcentes edocet, "quanto detrimento, et quot virorum fortium morte necesse esset constare victoriam: quos cum sic animo paratos videret, ut nullum pro sua laude periculum recusarent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem., Sic milites consolatus eodem die reducit in castra, reliquaque, quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, administrare instituit.

CAPUT X.

Vercingetorigis proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, se purgat. Decem millia hominum in oppidum Biturigum. Describitur forma muri Gallici.

Vercingetorigis, cum ad suos rediisset, proditionis ²⁰ insimulatur, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate, et celeritate venissent: non hæc omnia fortuito, aut sine consilio accidere potuisse: regnum illum Galliæ malle Cæsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio. Tali modo accusatus ad hæc respondit: "Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quod propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse, et illic fuisse utilem, quo sint profecti: summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur: cui rei propter animi mollietatem studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent. Romani si casu intervenerint, fortunæ; si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod et paucitatem eorum ex loco

superiore cognoscere, et virtutem despiciere potuerint, qui, dimicare non ausi, turpiter se in castra receperint. Imperium se a Cæsare per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quæ jam esset sibi, ac omnibus Gallis explorata. Quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam ab se salutem accipere videantur. Quod ut intelligatis, inquit, sincere a me pronuntiari, audite Romanos milites. "Producit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat, et fame, vinculisque excruciatum. II jam ante edocti, quæ interrogati pronuntiarent, milites se esse legionarios dicunt; fame, et inopia adductos, clam ex castris exiisse, si quid frumenti, aut pecoris in agris reperire possent. Simili omnem exercitum inopia præmi, nec jam vires sufficere cujusquam, nec ferre operis laborem posse. Itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecisset, triduo exercitum deducere. "Hæc a me, inquit *Vercingetorix*, beneficia habetis, quem proditionis insimulatis, cujus opera sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame pene consumptum videtis; quem turpiter se ex fuga recipientem, ne qua civitas suis finibus recipiat, a me ²¹provisum est. Conclamat omnis multitudo, et suo more armis concrepat, quod facere in eo consueverunt, cujus orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de ejus fide dubitandum, nec majori ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut decem milia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum submittantur: nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent, quod penes eos, si oppidum retinuisent, summam victoriæ constare intelligebant.

Desunt nonnulla.

⁴² Singularem militum nostrorum virtuti consilia ejusque modi Gallorum occurrebant, "ut est summæ generis solertia, atque ad omnia imitanda, atque efficien-

²³ Constare intelligebant.) Recentiores putant hic quædam inter cap. 21. et 22. deesse: sed nullum in vetustis codicibus, neque in Græco lacunæ indicium. *D. Voss.*

da, quæ ab quoque traduntur, aptissimum. Nam et ²⁴laqueis falces avertebant, ²⁵quas cum destinaverant, tormentis introrsus deducebant, et aggerem cuniculis subtrahabant; eo scientius, quod ²⁶apud eos magnæ sunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum, atque usitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant. Tum crebris diurnis, nocturnisque eruptionibus aut aggeri ignem inferebant, aut milites occupatos in opere adoriebantur, et nostrarum turrium altitudinem, quantum has ²⁷quotidianus agger expresserat, ²⁸commissis suarum turrium malis, adæquabant; et ²⁹apertos cuniculos præusta, et præacuta materia, et pice fervefacta, et maximi ponderis saxis morabantur, mœnibusque propinquare prohibebant. "Muris autem omnibus Gallicis hæc ²³ferre forma est. Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis distantes inter se binos pedes in solo collocantur. Eæ revinciuntur introrsus, et multo aggere vestiuntur. Ea autem, quæ diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effartuntur. Iis collocatis, et coagmentatis, alius insuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis interjectis, arte contineantur. Sic deinceps omne opus con-

²⁴ Laqueis falces avertebant.) Murales falces, de quibus supra lib. III. cap. 9. sect. 14.

²⁵ Quas cum destinaverant.) Destinare hoc loco est, quod petis attingere. Turnebo interprete Advers. XIV. II.

²⁶ Apud eos magnæ ferrariæ.) Rutillus Itinerar. lib. I. vers. 351. insulæ Illuæ laudans Chalybem, addit:

Qua nihil uberius Norica glæba tulit.

Non Biturix largo potior strictura camino,

Nec quæ Sardoo cespite massa fluit.

²⁷ Quotidianus agger ex-

presserat.) Græcus δὲ συχθῆματι καὶ ἐκείνῃ οἱ Ρωμαῖοι ἠδύνατο ἀνοῖδου.

²⁸ Commissis suarum turrium malis.) Nec aliis, nec aliis, neque scalis aliorum placet. Mali sunt arbores grandiores, instar earum, quæ in navibus eriguntur.

²⁹ Apertos cuniculos.) Opponuntur tectis, Hirt. VIII. cap. II. sect. 41. An vero similes obliqueductibus, quos *approches* vocant; non videtur tam antiquus illorum usus fuisse. Ad appropinquationem tamen, et irruptionem videntur hoc loco facti esse.

textitur, dum justa muri altitudo expleatur. Hoc cum in speciem, varietatemque opus deforme non est, alterius trabibus, ac saxis, quæ rectis lineis suos ordines servant, tum ad utilitatem, et defensionem urbium summam habet opportunitatem, quod et ab incendio lapis, et ab ariete materia defendit, quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta neque perumpi, neque distrahi potest. „

CAPUT XI.

Cæsar aggerem extruendum curat. Hostes, incenso aggere, e turribus erumpunt. Narratur cujusdam Galli factum, scorpionis ictu extincti.

- 24 **I**is tot rebus impedita oppugnatione, milites cum toto tempore frigore, et assiduis imbris tardarentur, tamen continenti labore omnia hæc superaverunt, et diebus xxv. aggerem latum pedes cccxxx. altum pedes lxxx. extruxerunt. Cum is murum hostium pene contingeret, et Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paullo ante tertiam vigiliam est animadversum, fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant, eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces, atque aridam materiam de muro in aggerem eminus jaciebant: picem alii, reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, duæque partitis temporibus in opere erant, celestiter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret. Cum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos plu-
- 25

teos³⁰ turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertabant, semperque ipsi recentes defessis succederent, omnemque Galliæ salutem³¹ in illo vestigio temporis positam arbitrarentur: accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum, præmittendum non existimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi, ac picis traditas glebas in ignem e regione turris projiciebat, ³² scorpione ab latere dextro trajectus, exanimatusque concidit: hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munereungebatur: eadem ratione ictu scorpionis exanimato altero, successit tertius, et tertio quartus; nec ille prius est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

³⁰ *Deustos pluteos turrium.*) Tabulas, et asseres: id enim *plutei* Latinis, quamquam et *machina* sic dictæ, quibus et oppugnatores tegebantur, etiam qui turres admovebant.

³¹ *In illo vestigio temporis.*) Sic et *Infra Civil. II. cap. 10. sect. 26. vestigio temporis primum agmen erat in conspectu.* Et Cicero in *Pis. cap. 9. extr.*

eodem et loci vestigio, et temporis. Interpres hoc nostro loco: *ἐν τούτῳ τῷ ὄρα.*

³² *Scorpione.*) Tertulliano principio libri de hoc nomine dicti, machina est bellica, quæ cum spiculo et virus in vulnus effundit. Cæteris nulla mentio est veneni. Posteriores *manubalistam* dixere, teste *Vergatio.*

CAPUT XII.

Galli ex oppido profugere meditates a matribusfamilias detinentur, quæ Romanos de suorum fuga certiores faciunt, clamoribus sublatis.

Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, ²⁶ postero die consilium ceperunt ex oppido profugere, hortante, et jubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati, non magna jactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longi ab oppido castra Vercingetorigis aberant; et palus, quæ perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, cum matresfamilias repente in publicum procurrerunt, flentesque

projectæ ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se, et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natura, et virium infirmitas impediret. Ubi eos perstare in sententia viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare, et significare de fuga Romanis cœperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consilio destiterunt.

CAPUT XIII.

Caesar positis præmiis Milites hortatur, ut hostium murum ascendant, quod illi prompte faciunt. Magna pars hostium interficitur. Nonnulli ad Vercingetorigem fugiunt, quos ille postero die alloquitur. Galli castra muniunt. Vercingetorigis necessaria ad bellum parat.

- ²⁷ **P**ostero die Cæsar promotâ turri, perfectisque operibus, quæ facere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus est, quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat, suosque languidius in opere versari iussit, et, quid fieri vellet, ostendit. Legiones ³³ intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, iis, qui primi murum ascendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, murumque celeriter ²⁸ compleverunt. Hostes re nova perterriti, muro, turribusque dejectis, in foro, ac locis patentioribus cuneatim constiterunt; hoc animo ut, si qua ex parte obviam contraveniretur, acie instructa, depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spe fugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt: parsque ibi, cum

³³ *Intra vineas.*) Machinabantur. Græcus. ὑπὸ ταῖς
nas, quibus oppugnatores te- μηχαναῖς.

angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus, pars jam egressa portis ab equitibus est interfecta. Nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. Sic et ³⁴ Genabensi cæde, et labore operis incitati, non ætate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni eo numero, qui fuit circiter xl. millium, vix octo. qui primo clamore audito se ex oppido eiecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille multa jam nocte, silentio sic ex fuga excepit (veritus, ne qua in castris ex eorum concursu, et misericordia vulgi seditio oriretur) ut procul in via dispositis familiaribus suis, principibusque civitatum, ³⁵ disparandos, reducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat. Postero die concilio convocato, consolatus, cohortatusque est, “ne se admodum animo demitterent, neve perturbarentur incommodo: non virtute, neque acie vicisse Romanos, sed artificio quodam, et scientia oppugnationis, cuius rei fuerint ipsi imperiti errare, si qui in bello omnes secundos rerum eventus expectent: sibi nunquam placuisse Avaricum defendi, cuius rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, et nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur: id tamen se celeriter majoribus commodis sanaturum. Nam quæ ab reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum: atque unum totius Galliæ consilium effecturum, cuius consensui ne orbis quidem terrarum possit obstistere: idque se prope jam effectum habere. Interea æquum esse, ab iis communis salutis causa impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius hostium repentinus impetus sustinere possent. “Fuit hæc oratio non ³⁰ ingrata Gallis, maxime quod ipse animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque se in occultum addiderat, neque conspectum multitudinis fugerat: plus-

³⁴ *Genabensi cæde.*) Metaphrastes, τῶ τῶν ἐν τῇ Γεν-

³⁵ *Disparandos, deducendosque.*) Ne numerus animadvertetur, si, facta agmine, in castra pervenissent. Godulin.

que animo providere, et præsentire existimabatur, quod re integra primo incendendum Avaricum, post deserendum censuerat. Itaque ut reliquorum imperatorum res adversæ auctoritatem minuunt; sic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus, primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt: et sic sunt animo consernati homines insueti laboris, ut omnia, quæ imperarentur, sibi patienda existimarent. Nec minus, quam 31 est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis, pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines diligebat, quorum quisque aut oratione subdola, aut amicitia facillime capi posset. Qui, Avarico expu- 32 nato, refugerant, armandos, vestiendosque curat. Simul ut diminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus; quem, et quam ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus numerus in Gallia, conqueri, et ad se mitti jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur.

C PAUT XIV.

Theutomatus Rex Nitiobrigum Vercingetorigem convenit. Æduorum legati Cæsarem adstantes orantes, ut ipsis auxilio sit. Cæsar ad Æduos profectus eorum rebus opportune succurrit: inde exercitum in duas partes dividit: alteram Labieno in Senones, et Parisios ducendam committit, alteram secum ducit in Arvernios juxta flumen Elaverim.

Interim Theutomatus, Olloviconis filius, rex Nitiobrigum, cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, et quos 32 ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit. Cæsar Avarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti, et reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore, atque inopia refecit. Jam prope hieme confecta, cum ipse anni tempore ad gerendum

bellum vocaretur; et ad hostem proficisci constitisset, sive eum ex paludibus, silvisque eliceret, sive obsidione premere posset; legati ad eum principes Æduorum veniunt, oratum, "ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem; quod, cum singuli magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuevissent, duo magistratum gerant, et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitanem, florentem, et illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summae potentiae, et magnæ cognationis, cujus frater Vedeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit; civitatem omnem esse in armis: divisum senatum, divisum populum: suas cujusque eorum clientelas. Quod si diutius alatur controversia, fore, uti pars cum civitatis parte confligat: id ne accidat, positum in ejus diligentia, atque auctoritate.," Cæsar, etsi a 33 bello, atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorat, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consueverint; ne tanta, et tam conjuncta populo Romano civitas, quam ipse semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim, atque ad arma descendere, atque ea pars, quæ minus sibi confideret, auxilia a Vercingetorige accerseret, huic rei prævertendum existimavit: et, quod legibus Æduorum, iis, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de jure, aut legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit, senatumque omnem, et quos inter controversia esset, 36 Decetiam ad se vocavit. Cum prope omnis civitas eo convenisset, docereturque, paucis clam vocatis, alio loco, alio tempore, atque oport-

36 Decetiam ad se vocavit.) certum locum signat. Antonini Fulvii codex ita clare: etiam autem itinere ab Augustoduno duo alii, Ciacconio teste. Vett. Lutetiam Decetio occurrit, quæ edd. etiam ad se evoc. quod et haud dubie est Decize in dextra Vaticano legi dicitur. Oppidi Ligeris ripa, medio fere loco inter Nevres, et Bourbon nomen subesse sequentia cum Lancy. eo venisset ostendunt. Eo enim

tuerit, fratrem a fratre renuntiatum, cum leges, duos ex una familia, vivo utroque, non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum magistratum deponere coegit: Convictolitaneum, qui per sacerdotes, more civitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere iussit. Hoc decreto interposito, cohortatur Aduos, ut 34 controversiarum, ac dissensionum obliviscerentur, atque, omnibus omissis rebus, huic bello servirent; eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, expectarent equitatumque omnem, et peditum milia x. sibi celeriter mitterent, quæ in presidiiis rei frumentariæ causa disponeret, exercitum in duas partes divisit: iv. legiones in Senones, Parisiosque Labieno ducendas dedit: vi. ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum 37 flumen Elaverim duxit, Equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit.

37 *Flumen Elaver.*) Ex Genna monte ruens, ab occasu seu Nivernum se adfundens, Ligeris in septemtrionem ten-

CAPUT XV.

Vercingetorix, pontibus rescissis, iter facit ab altera Elaveris parte. Cæsar pontem reficit, et exercitum transducit; inde Gergoviam pervenit. Vercingetorix castra in monte ponit: Cæsar præsidio dejecto, potitur loco in quo legiones collocat.

35 Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus fluminis pontibus, ab altera Elaveris parte iter facere cœpit. Cum uterque utriusque esset exercitus in conspectu, fereque e regione castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cæsari difficultatibus res, ne majorem ætatis partem flumine impediretur; quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri soleat. Itaque, ne id accideret, silvestri loco castris positus, e regione unius eorum pontium, quos

Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum 11. legionibus in occulto restitit: reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, 38 demptis quartis quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare videretur. Iis, quam longissime possent, progredi iussis, cum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in castra perventum; iisdem sublicis, quartam pars inferior integra remanebat, pontem reficere cœpit. Celeriter effecto opère, legionibusque transductis, et loco castris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix, recognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit. Cæsar ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit; equestris prælio eo die levi facti, perspecto urbis situ, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit: de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expedisset. At Vercingetorix, castris prope oppidum in monte positus, mediocribus circum se intervallis, separatim singularum civitatum copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat; principesque earum civitatum, quos sibi ad consilium delegerat, prima luce ad se quotidie convenire jubebat, seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur: neque ullum fere diem intermittebat, quin, equestri prælio interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi, ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcisus: quem si tenerent nostri, et aquæ magna parte, et pabulatione libera prohiberi hostes vide-

38 *Demptis quartis quibusque cohortibus.*) Torquent se interpretes in his, et superioribus de 11. legionibus, quibuscum Cæsar restitit; quæ doctissime ita D. Vossius expedit: Cæsar cum vi. legionibus in Arvernos profectus est, et cum Elaverim non nisi æstu transire posset, ipse cum duabus legionibus restitit. Dein ut ostendat, qua ratione illas duas legiones detrudere de exercitu potuerit, ut nihilominus vi. legionum species maneret, ait, se quartam quamque cohortem sumpsisse. Jam lx. cohortes ubi numerantur, necessario quarta pars est xv.

bantur. Sed is locus præsidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Cæsar ex castris egressus, priusquam subsidium ex oppido venire posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit, fossamque duplicem duodenum pedum a majoribus castris ad minora perduxit; ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli comere possent.

CAPUT XVI.

Convictolitanis Æduus sollicitatus ab Arvernibus quosdam adolescentes alloquitur, quorum princeps Litavicus contra Romanos exercitum ducit. Eporedorix rem hanc Cæsari aperit, eumque rogat, ut auxilio sit.

37 **D**um hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æduus, cui magistratum adjudicatum a Cæsare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernibus pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis præmium communicat, hortaturque eos, „ut se liberos, et imperio natos meminerint: unam esse Æduorum civitatem, quæ certissimam Galliæ victoriam distineat: ejus auctoritati reliquas contineri, qua transducta, locum consistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullis se Cæsaris beneficio affectum, sic tamen, ut justissimam apud eum causam obtinerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædii de suo jure, et de legibus ad Cæsarem disceptaturi, quam Romani ad Æduos veniant?“ Celeriter adolescentibus et 39 oratione magistratus, et præmii spe ductis, cum se, vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur, quod civi-

39 *Oratione magistratus, et præmii spe ductis.* Vulgo nunc legunt ratione magistratus, et præmio deductis. Inepte. Veteres libri, etiam excusi, oratione, et Græcus του ἀρχοντος

δημογορία. Alterum verit χρημάτων ἐλπίδι, quod arguit spe legisse in suo codice. Consul Dion. Vossium.

tatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis millibus, quæ Cæsari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratresque ejus ad Cæsarem præcurrerent: reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt. Litavicus, accepto exercitu, cum millia passuum circiter xxx. ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus, lacrymans: „Quo proficiscimur, inquit, milites? Omnis noster equitatus, nobilitas omnis interiit: principes civitatis Eporedorix, et Viridomarus insimulati productionis ab Romanis, indicta causa, interfecti sunt. Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt. Nam ego, fratribus, atque omnibus propinquis meis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronuntiare.“ Producentur ii, quos ille edocuerat, quæ dici vellet, atque eadem, quæ Litavicus pronuntiaverat, multitudini exponunt: „multos equites Æduorum interfectos, quod colloqui cum Arvernibus dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse, atque ex media cæde profugisse.“ Conclamant Ædii; et Litavicum obsecrant, ut sibi consulat. „Quasi vero, inquit ille, consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere, et cum Arvernibus nosmet conjungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admissis, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt: atque hos latrones interficiamus.“ Ostendit cives Romanos, qui ejus præsidii fiducia una erant. Continuo magnum numerum frumenti, commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit: nuntios tota civitate Æduorum dimittit, eodem mendacio de cæde equitum, et principum permovet: hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas injurias persequantur. Eporedorix Æduus summo loco natus adolescens, et summæ domi potentiæ, et una Viridomarus, pari ætate, et gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Divitiaco traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principa-